

EKOFEMİNİZME ELEŞTİREL VE SANATSAL BİR BAKIŞ

A CRITICAL AND ARTISTIC VIEW OF ECOFEMINISM

Sanatta Yeterlik Öğrencisi Gamze EMİRDAĞI

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Anasanat Dalı,
Sanatta Yeterlik Programı, gamze290712@gmail.com

Ankara / Türkiye

ORCID: 0000-0002-7771-2685

ÖZET

20. yy'ın sonlarında artan tüketim çılgınlını destekleyen teknolojik gelişmeler hem çevrenin zarar görmesini giderek hızlandırmış hem de üzerinde hegemonya kurulan kadın gibi her türlü varlığın çevreyle karşıt bir direnç kurmasına neden olmuştur. Kendini doğa ile aynı kaderi paylaşırken gören kadın, kendisi ve doğanın iyileştirilmesi için çeşitli savaşlar vermeye başlamıştır. Özellikle ekofeminist hareketler bu savaşlardan biridir. Doğa sorunlarının kadın ile ilişkilendirilmesi ve bu yolla bir çözüme ulaştırılması konusunda ekofeminist yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Kadın ve doğanın sömürsünün eşleştirilmesi ve bu sömürünün ise ekofeminist bir bakış açısıyla çözülebileceği üzerine kendi içerisinde çeşitlenen birçok yaklaşım bulunmaktadır. Kadın bedeniyle yapılan mücadeleler, çevreci eylemler kapsamında kadın bedeninin kullanılması ve esnasında yapılan sanatsal faaliyetler, kadın ve doğanın içkinliğinin ön plana çıkarıldığı protestolar ekofeminizm açısından önemlidir. Çevreci faaliyetlerin ataerkilliğin eleştirisi, kadının sömürülmesi, doğanın üzerindeki tahakküm gibi çeşitli noktalarda gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bu faaliyetler ışığında kadının ve doğanın, yeni bir temsil oluşturdukları ve sanatta da kullanılarak önemlerine dikkat çektikleri ortadadır. Doğanın ve doğada yaşayan her canlının dünyanın bir parçası olduğu ve varlığını devam ettirmek için işbirliği içinde olması gerekliliği artık kaçınılmaz görünmektedir. Ekofeminist yaklaşımlar içinde ulaşılan bir diğer sonuç ise doğa ve insan arasındaki eşitsizlik tartışmalarının konuma ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişmesidir. Bu bağlam üzerinden mücadeleye en küçük yapı taşından yani sisteme dâhil olan kendimizden başlamak gerektiği fikri doğmuş, kadın, doğa ve erkeğin eşit şartlar altında işbirliğinin sosyal, ekonomik, kültürel ve politik olarak altı çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekofeminizm, feminizm, ataerkillik, kadın-doğa ilişkisi

ABSTRACT

Technological advances that supported the growing consumer frenzy especially in the late 20th century, accelerated the damage to the environment, and caused all kinds of beings, such as women, who are dominated by men, to establish an opposing resistance. Seeing themselves, as suffering the same fate as nature, the women began to fight various battles for themselves and to make nature better. Especially eco-feminist movements are one of these battles. Ecofeminist approaches are remarkable in terms of associating environmental problems with women and seeking ways to

resolve them that way. There are many various approaches on the matching of exploitation of women and nature and the fact that this exploitation can be solved from an ecofeminist perspective. Campaigns conducted with the female body, the use of the female body within the framework of environmental campaigns and artistic activities during these campaigns, protests in which the immanence of women and nature is brought to the forefront are important for ecofeminism. It is seen that environmental activities take place at various points, such as criticism of patriarchy, exploitation of women, domination over nature. In the light of these activities, it is obvious that women and nature create a new representation and highlight their importance by being used in art. It is evident that nature and every living being in nature are part of the world and should cooperate to continue their existence. Another outcome among ecofeminist approaches is that discussions on inequality between nature and humans are different based on location and the level of development of countries. Within this context, the idea that the struggle should start from the smallest unit, namely, from ourselves emerged, and the cooperation of women, nature and men under equal conditions was emphasized socially, economically, culturally and politically.

Keywords: Ecofeminism, feminism, patriarchy, woman-nature relationship

1.GİRİŞ

İnsan eylemlerinden kaynaklanan özellikle son dönemde teknolojinin yarattığı kirlilik gibi doğanın karşı karşıya olduğu tehlikenin giderilmesi için ortaya atılan en güçlü görüşlerden biri ekofeminizmdir. Ekofeminizm çevre sorunlarına feminist bir bakış açısı getirir. Çevre sorunlarını kadın sorunları ile eşleştirmiştir. ‘Doğa ana’ kavramıyla da kadının doğurganlığı, üretkenliği doğanın verici yönüyle eşleştirilir. Besleyip büyütme gibi birçok benzerliği içinde barındıran bir eşleşmedir. Ataerkil yapı tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü ekofeminizmin temel görüşüdür. Ekofeminizme göre çevresel yıkımın sebebi erkek egemenliğindeki üretim ve kadın cinselliğinin yol açtığı artık üretim ve kontrolsüz nüfus artışıdır. Sorun birey olarak erkek değil, ataerkilliktir. Amaçsa ataerkil yapıyı değiştirmek ve toplumsal düzeni yeniden inşa etmektir. Erkeğe adanan eril özellikler kadınların toplumsal statülerinin de şekillenmesine neden olmuştur. Toplumun belirlediği kalıplar burada da iş başındadır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Toplumun belirlediği kalıplar dâhilinde zekâ, yetenek, başarı gibi birçok üstünlük addedilen yetenekler erkeğe yakıştırılmıştır. Kadın ve kadın gibi ‘öteki’ olarak kabul edilen ırk ve etnik köken de aşağı kabul edilmiştir. İş yerinden eve, sanattan bilime kadar her yerde kendini hissettiren yüksek ve alçak statüsü erkeğin tekelinde belirlenmiştir. Erkek egemen dünyada, kadınlar, hayatın her alanında gösterdiği üretkenliğe rağmen hak ettiği karşılığı görememiştir. Toplumsal düzenin inşasında ne kadar hak elde ederlerse kendileri gibi sömürülen doğayı da o kadar çabuk kurtaracaklar ve kadının sağduyusu yol gösterici olacaktır.

2.EKOFEMİNİZMİN DOĞUŞU

Geçmişten günümüze, Orta Çağ’dan başlayıp Aydınlanma Çağı ile devam ederek güncel kadar varlığını sürdüren, kadını baskı altına alan bakış açısı hiç değişmemiştir. Ayrıca bu bakış açısı kadın açısından her zaman olumsuzluklarla sonuçlanmıştır. Pozitivizmin etkisiyle Aydınlanma Çağı’nda, aklın önceleyen bir bakışla erkek, akıl ile kadın, duygu ve doğa ile ilişkilendirilerek düalist bir yaklaşımla incelenmiştir. Kadının negatif konumlandırılmasına itiraz eden yaklaşım ve uygulama biçimi olarak feminist bir ideoloji altında ekofeminizmi doğurmuştur (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 266-267).

Her alanda insanın karşısına çıkan cinsiyet eşitsizliği siyasi alanda, iş hayatındaki ücret eşitsizliğinde, teknolojide, tarımda, evde, ırka dayalı söylem ve eylemlerde kendini göstermektedir. Kadının bu alanlarda yaşadığı cinsiyet eşitsizliği ve mücadelesini feminist yaklaşımlar ele almaktadır.

20. yüzyılda ideolojisi yayılan ve fraksiyonlara bölünen feminizm, kadın sorununa değişik açılardan bakan çeşitli feminist dallarını ortaya çıkarmıştır. Postmodernizmin etkisiyle beraber kollara ayrılan feminist ideolojide; Marksist, radikal, İslamî, sosyalist, kültürel, varoluşçu, ekofeminizm gibi kadın sorunlarını farklı bağlamlarda ele alan kollar meydana gelmiştir (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 274).

“Feminizm ya da Ölüm (Feminism or Death)” adlı kitabında, 1974 yılında, ekofeminizm terimini kavramsallaştıran Françoise d’Eaubonne, kadınlar ve çevre arasındaki kuramsal ilişkiye parmak basmıştır. Kadınlara üzerine yapılan her türlü psikolojik ve fiziksel baskı ile doğa arasında bir bağlantı kurulmuştur. Doğanın ve kadının özgürlüğünün birlikte gerçekleşeceği düşüncesi ortaya atılmıştır (Tong, 2006, s. 432).

Hayatın her noktasında kendini hatırlatan kapitalizm, doğanın korunması ve adaletin elde edilmesi için muhtelif çevrecilik siyaseti ve felsefesi ile yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Ekofeminizm de toplumsal cinsiyet temelinde ortaya çıkan, çevre siyasetinde kendine yer edinmektedir. Fakat ekolojik hareketin bir politika haline getirilememesi, yalnızca sivil toplum örgütü olarak hareket etmesi başarısızlığına neden olmaktadır. Bu bağlamda, doğanın bilinçsizce tahrip edilmesine karşı kadınlarımızın dayanışmacı bir ruhla sivil direniş göstermesi ve ekolojik bilincin yayılmasına katkısı, çevrenin siyasallaşmasını destekleyerek kapitalizmin doğadaki yıkıcı gücünü olabildiğince azaltacaktır. (Aslantürk, 2018, s. 322).

Çevre sorunlarının kadın sorunları haline gelmesinin ve kadınların mağduriyetinin nedeni, artan kapitalizmin etkisiyle beraber, ataerkilliğin kadın ve doğa arasında yakınlık oluşturarak her ikisini de tahakküm altına almasıdır. Ataerkillik tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü ekofeminizmin temel bakış açısıdır. Ekofeminizm ile ilgilenenler çevre problemlerini kadınların kurban olarak görülmesi gibi kadın sorunları olarak görürler. Çünkü kadınların, zararlı atıklar başta olmak üzere çeşitli kirlilik etmenlerine bağlı doğurganlıkları tehdit altındadır. Ek olarak temel ihtiyaçlarını karşılayamamak nedeniyle açlıkla, hastalıkla savaşırlar, kuraklık yüzünden kıtlık yaşarlar ve ölürlər. Üstelik kendileri bu kadar mağdur durumdayken bile hastaların, çocukların ve yaşlıların daha iyi şartlarda bakım ve hizmet almasından, desteklenmesinden sorumludurlar (Çetin, 2005, s. 63). Özellikle kadınların evlerinin içine kadar giren endüstriyel ürünler, doğada yüzyıllarca kalabilen plastik atıklar, ambalajlar kadınlarla birlikte birçok canlının yaşamını tehlikeye atmaktadır. Endüstriyel ürünlerin üretildiği fabrikaların yaydığı kimyasal atıklar, radyoaktivite gibi insanlığı tehdit eden, türlerin çoğalmasını engelleyen, biyo-çeşitliliği azaltan unsurlar kadınların sağlığına, başta doğurganlıklarına olmak üzere, ailelerine, geleceklerine karşı bir tehdit oluşturmaktadır. Ekofeminizm, küresel iklim değişiklikleri, yer altı sularının azalması, kuraklık ve ormanların giderek yok olması dâhil tüm bu unsurları içine alan geniş bir görüşe odaklanmaktadır. Çünkü dünya giderek geri dönüşü imkânsız hale gelen büyük bir tehditle karşı karşıya bulunmaktadır. Böylesine büyük tehditler karşısında ekofeminist görüş önemini daha da vurgulamaktadır. Tüm canlıların yaşam haklarının korunması ve refahı, türler arası etkileşimle doğanın ve insanın bir denge içinde, karşılıklı yarar sağlayarak devamlılığı ekofeminizmin odaklandığı görüştür.

3.EKOFEMİNİZMİN TÜRLERİ

Ekofeminizm de kendi içinde liberal ekofeminizm, kültürel ekofeminizm, toplumsal ekofeminizm, sosyalist ekofeminizm olmak üzere dört farklı görüş olarak ayrılmaktadır (Tamgoç, 1996, s. 78).

Liberal ekofeminizm görüşü doğa ile insan arasındaki ilişkilerde devrimsel hareketlerin etkili olacağını vurgular. Liberal görüşün savunucuları çevre sorunlarının gelişmeye bağlı olarak doğduğunu ortaya atarlar. Zehirli kimyasallar ve atıklardan, radyoaktivitenin ortaya çıktığı nükleer enerji santrali kazalarından insanı tehdit etmesiyle ilk etkilenen kesimin kadın olduğu fikrine varmışlardır. Ayrıca gelişmiş toplumlarda evler atıklarla kirlenirken gelişmemiş ülkelerde kadınlar açlıktan, hastalıktan, susuzluktan hayatlarını kaybetmektedirler. Dolayısıyla, coğrafi konumları her ne kadar farklı da olsa, her iki dünyadaki kadınlar da ekolojik saldırılara karşı duran

ekofeministlerdir. Diğer bir önemli görüş ise kadınların ekonomik şartlarının erkeklerden daha kötü olduğu ve eğitim bakımından eşit fırsatlara sahip olmadığıdır. Eşit şartların olmaması kadınların kendilerini geliştirme şanslarını da azaltmaktadır. Fransız yazar ve feminist olan Simon de Beauvoir'e göre ise, kadınlar erkeklerden biyolojik olarak farklı olsalar bile, bu farklılıkların üstesinden gelerek erkeksi olarak nitelendirilen her şeye uyum sağlayabilirler (Tamgoç, 1996, s. 80).

Beauvoir, kadınların 'öteki' olarak belirlendiğini öne sürmektedir. Bu yaklaşıma karşılık Irigaray 'öteki'nin ve öznenin fallogosantrik bir imleme ekonomisinin öncelikli eril dayanakları haline geldiğini vurgular. Ayrıca birleştirici amaçlarına dişili saf dışı bırakarak ulaşmaktadır. Beauvoir'a göre kadınlar erkeklerin olumsuzudur, eril kimlik kedisini farklı olarak tanımlarken karşısına aldığı eksik olandır. Irigaray'ın betimlemesine göre diş, kendisini erillik içinde tanımlayan değildir ve bunu içkin ve olumsuz yapan bir 'eksik' ve ya 'öteki' değildir. Fallogosantrik şemaya özel olan bu tavır ve kategoriler Satreci özne için geçerlidir. Dişi cinsiyet tam da bunların aksine temsilin gereklerini bertaraf eder. (Butler, 2020, s. 56-57). Bütün bunların üzerine egemen kültür, değersiz bir gruba ait olmanın yanlış tanınmış olmakla ilgili olduğunu ileri sürmektedir. Bireyin kendisi ile ilişkisindeki çarpıklıklardan dolayı kültür içinde acı çekmesinin nedeni olarak yanlış tanınma gösterilmektedir. Dışlanan gruplar, egemen kültürde kabul gören gruplar tarafından damgalayıcı bakışlarla çevrilmektedirler. Sık sık yaşanan bu karşılaşmalar sonucu, birey kendisi hakkındaki bütün olumsuz söylemleri benimser. Böylelikle egemen kültür bireyin sağlıklı bir kültürel kimlik geliştirmelerine engel olmaktadır (Fraser, 2014, s. 262).

Kültürel ekofeminizm ise kadın ve doğa eşit derece düşünülerek, ikinci sınıf muamelesi görmesine tepki olarak gelişmiştir (Tamgoç, 1996, s. 80). Kültürel ekofeminist görüşe göre, aile içindeki ilişkiler eril zihniyetin bakış açısından tanzim edilmiştir. Kuramcılarının birçoğu toplumsal cinsiyet kimliği oluşumunun, biyolojik farklılıklardan toplumdan kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu nedenle kadınların kişisel sorunları gibi görünen meselelerin ardında yatan politik sorunlar olduğunu belirtmektedir (Tamgoç, 1996, s. 81). Butler, toplumsal cinsiyetin yüzergezer bir yapıntı haline gelmesini, toplumsal cinsiyetin oluşumunu cinsiyetten tamamıyla bağımsız olarak kuramsallaştırmakla sağlanabileceğini söylemektedir. Böylece erkek ve eril terimleri erkek bedenini işaret ettiği gibi, dişil bedeni de işaret edebilir ya da kadın ve dişil ifadeleri de, dişil bedeni gösterdiği gibi erkek bedenini de gösterebilir (Butler, 2020, s. 51). Toplumun, toplumsal cinsiyete bakışı kültüre derinden işlediğinden eril ve dişil kavramları üzerinden bir değişime gitmek, bu kavramlara yoğunlaşmanın ötesinde biyolojinin kültüre etkisini azaltmak, geleneksel yapının dışına çıkmak olduğundan oldukça zordur. Butler'a göre toplumsal cinsiyetin inşa edilmesini sağlayan kültür üzerinden kavrandığında, toplumsal cinsiyet, eskiden 'biyoloji kaderdir' ibaresinde olduğu gibi bir noktaya sabitlenmiş olmaktadır. Biyolojinin kader olması gibi bu sefer kültür kader olmuştur (Butler, 2020, s. 53). Berktaş'a göre ise, ataerkillik, doğa ve kadın üzerinden kurduğu benzeşim ile kadın "doğası"na yönelik eril önyargıların ve kalıplaşmış varsayımların "doğal" olarak kabul görmesine nedenidir. Böylece her ikisinin ehlileştirilmesi meşrulaştırılmış olmaktadır. "Ehlileştirme" uğraşının nasıl bir "tecavüz" haline geldiğini ve ne gibi felaketlere yol açtığını artık fark etmemek mümkün görünmemektir (Berktaş, 2018, s. 18).

Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji anlayışı üzerine kurulan toplumsal ekofeminizm ise toplumun yeni bir yapılanmaya gitmesi gerektiğini söylemektedir. Yapılanmanın gerçekleşmesi içinse yerel yönetimlerin iş başına geçmesini vurgulamaktadır (Tamgoç, 1996: 82). Aynı zamanda toplumsal ekofeminizm türü doğa ile toplum arasındaki ayrılıkları, doğa ve toplumun aşama aşama nasıl iç içe geçtiğini araştırmaktadır. Amaç toplumun doğanın içinden çıkıp geliştiğini göstermektir. Ayrıca bunu yaparken toplumun geçirdiği değişimleri ve gelişimleri de göstermeyi amaçlar. İnsan sadece doğaya zarar vermez, doğayı çabalarıyla zenginleştiren bir canlıdır. Bu noktada toplumsal ekolojinin en önemli görevi, insanlığın çoğunluğunu doğayı tahrip eden, sömüren varlıklara dönüştüren nedenleri gün ışığına çıkarmaktır (Bookchin, 1999, s. 43-44).

Özellikle kadın ve erkeğin iş olanakları açısından eşitliğini savunan ekofeminizm türü ise sosyalist ekofeminizmdir. Sömürgeleşme faaliyetleri nedeniyle geniş çapta artan tarım uygulamaları kadının tarımdaki rolünü kısıtlamıştır. Teknolojinin tarımda da etkisini artırmasıyla, mevsimlik tarım işçiliği dışında kadının tarımsal çalışmalardaki katılımı azalmıştır (Tamgoç, 1996, s. 80). Kadının böylece tarımsal üretimden uzaklaşması sağlanmış, evdeki rolleri daha da artmıştır. Özellikle evde yapılan yemek, temizlik, yaşlı ve çocuk bakımı gibi işlere ek doğurganlıklarıyla da var olmuşlardır. Fakat kapitalizm için kadınların eve kapanmasının haklarının yok sayılmasının ve ikinci sınıf insan muamelesi görmesinin hiçbir önemi yoktur. Kapitalist sistem için önemli olan daha çok üretim, daha çok para ve sistemin sorunsuzca işlermesidir. Tamgoç'a göre sosyalist ekofeministler, ekolojinin ve nüfus artışının uyum içinde sürdürülebilir bir gelişmeyle olacağına inanmaktadır. Böyle bir kalkınma içinde kadın ve erkeğe tanınan fırsatların ve ücretlerin eşitliği, eşit sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik sistemlerinin yeterli olması, sağlıklı doğum yapılabilmesi için yeterli kontrol hizmetleri gibi olanaklara kolayca erişim amaçlanmaktadır (Tamgoç, 1996, s. 82). Hayatın eşit koşullarda sürdürülebilmesi için sosyal ve ekolojik değişimleri analiz eden sosyalist ekofeminist ideoloji, sosyal hareketlerin gerekliliğini gündeme getirmiştir. Sosyal ve tarihsel olarak kurulan doğa ve insan ilişkisi içinde doğa, insan gücü ile değiştirilmiştir. İnsana hizmet sağlamak üzere konumlandırılan doğa, üretim ilişkileri tarafından egemenlik altına alınmıştır (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 272).

4.EKOFEMİNİST HAREKETLER

Ekofeminist çalışmaların sürdürüldüğü coğrafyaların gelişmişlik düzeyi belirleyicilik açısından önemlidir. Az gelişmiş ülkelerde kontrolsüz nüfus artışı gibi problemler gündemdeyken, gelişmiş ülkelerde tüketimin getirdiği sorunlar, yaşam biçimi, çevre problemleri gibi sorunlar gündeme gelmektedir. Gelişmekte olan coğrafyalarda öteki olarak tanımlanan grupların, özellikle kadınların var olma savaşı olarak dikkat çeken ekofeminist hareketler, gelişmiş olan ülkelerde ideolojik boyutta ele alınmaktadır. Daha çok kadınlığa ve doğaya dikkat çekmek, ontolojik olarak önemlerini vurgulamak için ele alınmaktadır (Çetin, 2005, s. 75). Sadece kadınlar üzerinden değil marjinal olarak kabul edilen tüm grupların, üretimde ciddi bir emekleri olmasına rağmen bu emekleri göz ardı edilmiştir. Sahip oldukları cinsiyet, etnik köken, ırk gibi kimlikler üzerinden yargılanarak erkek hegemonyasının altında ezilmişlerdir. Erkek hegemonyası tarafından belirlenen yasalar marjinal olarak etiketledikleri grupları kendi sınırları içine hapsederek en temel haklarından yoksun bırakmışlardır. Gledhill 'e göre, yüksek kültür perspektifinden bakıldığında bütün kitle eğlenceleri bile aşağı seviyedir ve kalıtsal olarak feminenleştirilen özelliklerle ilişkilendirilir. Öte taraftan, gerçekçiliğin kültürel altın standardı, maskülen olarak tanımlanan değerlerle aynı seviyede görülmektedir (Gledhill, 2017, s. 457).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geçerli olmaya başlayan feminist hareketler en radikal sonuçlarını bu dönemde almaya başlamışlardır. En temel haklardan sayılmaya başlayan eğitim hakkı, meslek edinmek, kamusal alanda çalışmak, boşanmak, bedeniyle ilgili karar hakkı gibi birçok hak hukuki alanda düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır (Karacan, 2016, s. 1084). Hukuki düzenlemelerin yapılmasına katkı sağlayansa, üretimde büyük emeği olan fakat piyasada etkisiz eleman olarak görülen şüphesiz ki kadınlardır. Aslantürk'e göre, kadınların fiziksel açıdan zayıflıkları, gelir düzeyi düşük grubuna dâhil olmaları, adaletsiz gelir ve işbölümü dağılımı gibi nedenler kadınların çevresel problemlerden olumsuz etkilemesine neden olmuştur. Şüphesiz bu gibi faktörler, kadınların çevresel sorunlar karşısında daha fazla bilinç geliştirmesi ihtiyacını doğurmuştur (Aslantürk, 2018, s. 312-313). Kadınlar gün geçtikçe daha bilinçli hale gelmeleriyle egemen güçlerin baskısına karşı koyma ihtiyacı hissetmişlerdir. Doğayla yakın ilişkide olmaları ve oynamak zorunda bırakıldıkları roller direnç oluşturma gerekliliğini daha acil kılmaktadır.

“Chipko Hareketi” adı verilen Hindistan'da 1972-1978 yılları arasında, yeni bir proje için ormanlık alanları yok etmek isteyen güçlere karşı kadınların önder oldukları bir eylem gerçekleşmiştir.

Hindistan kültüründe ağaç önemli bir yer teşkil etmekte, ağaç tanrıçasına dua edilmesi ise eski bir gelenekten gelmektedir. Hintlilerin ağaç ve beraberinde ormanı kutsal saymaları, adını Hindu dilinde sarılmak, kucaklamak anlamına gelen “chipko” kelimesinden alan, Chipko Hareketi’ni tetiklemiştir. Ormanları yok etmek isteyen güçlere karşı Hintliler ağaçlara sarılarak onların kesilmesine engel olmaya çalışmışlardır. Bu hareket hem çok ses getirmiş hem de farklı coğrafyalara sıçramıştır (Tamgoç, 1996, s. 83).

Görsel 1. Chipko Hareketi’nde Eylemci Kadınlar, Erişim: 26.12.2020,
<https://kadinlarsokakta.org/2020/04/26/hindistanli-kadinlarin-isyani-chipko-hareketi/>

Chipko Hareketi, ekofeminizmin toplumsal hareketlere yansımaları olarak kabul edilmektedir. Chipko Hareketi’ne ilham veren, 1730 yılında köylerinde ağaçların kesilmesini engellemek isteyen insanlardır. Hinduizm’e bağlı, 69’u kadın olmak üzere 363 kişi, kutsal kabul ettikleri ağaçlara sarılarak onları korumaya çalışmışlardır. Fakat ağaçları kesmek isteyen güçler tarafından katledilmişlerdir. Bedeli ağır olsa da bu radikal hareket, ormanların korunması için yasaların çıkartılmasını sağlayarak başarıya ulaşmıştır (Aslantürk, 2018, s. 313).

Chipko Hareketi’nin kendisi için bir uyanış olduğunu, çevrenin yok oluşu ile yoksulluk arasında bir bağ olduğunu vurgulayan Vandana Shiva şunları söylemektedir:

Chipko Hareketi’nin amaçlarından biri: Para makinesine dönüştürülmek istenen bu yerde, ormandaki ekim ve dikimlerin doğaya ve topluma hizmet etmesini sağlamaktır. Chipko’nun kadınları ve doğası bana biyolojik çeşitliliğin ne kadar değerli olduğunu öğretti. Yani birçok farklı türün bir arada yaşaması gerektiğini: Ormanlar birbirinden farklı birçok ağaca ve bitkiye ev sahipliği yapar. İnsanların ticari amaçlarla yarattığı ormanlarda bazı bitkiler ‘yararsız’ olarak kabul edilir. Bunlar sadece satılınca iyi para getirecek tek tip ağaçlardan oluşur. Peki neden? Çünkü ihtiyaçlar, tercihler ve bakış açısındaki farklılıklar nedeniyle paraya doğadan daha çok değer veriliyor. Endüstride, ormanlarda yetişen bu farklı tip bitkiler yararsız görüldüğünden gözden çıkarılıyor (Shiva, 2019, s. 6-8).

Son dönemlerde Türkiye’de de Chipko Hareketi benzer oluşumları görmek mümkündür. Sinop’un Gerze ilçesindeki termik santralin kurulmasını engelleyen, Soma’nın Yırca mahallesinde zeytin ağaçlarını korumaya çalışan ya da Rize’de HES’lere karşı duran köylü kadınlar da Chipko Hareketi’ni anımsatmaktadırlar. Kadın hareketlerinin doğaya karşı bütüncül bir yaklaşımla ele

aldığı en önemli amaç ise ekolojinin içerdiği ruh ve maddeyi ön planda tutarak, bir yaşam felsefesi geliştirmektir (Aslantürk, 2018, s. 313).

Teknolojinin de gelişmesiyle dördüncü dalga olarak betimlenen feminist hareketler kapsamında ekofeministler kadın ve doğa sorunlarına çözüm aramaya devam etmişlerdir. Özellikle internet kullanımının artmasıyla ekofeminist hareketler daha da duyulur hale gelmiş geniş kitlelere yayılma imkânı bulmuşlardır. Ekofeminist görüş üzerinden yürütülen birçok çalışma hem sesini duyurmuş hem de kendinde karşı koyma gücü bulamayan kesimlere itici bir kuvvet olmuş, örgütlenmeyi sağlamıştır.

Bazı internet platformları, örneğin “Terra biyogen ekoloji grubu” ve “Yeşilist herkes için yeşil” gibi web siteleri; ekolojik yaklaşım ve feminizmi üzerinden konuşarak, bu kapsamda interneti ekofeminist doğrultuda kullanmaktadırlar. Öte yandan Türkiye’de yürürlüğe koyulan “Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi Programı” (2019), “Kadın Çiftçiler Tarımsal Yayım Projesi” (2015) gibi projeler de kadınları ekonomik olarak destekleyerek doğayla daha ilişkili olmalarını sağlayan önemli projelerdir. Yine internet üzerinden duyurulan bir diğer önemli proje ise Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nin gerçekleştirdiği “kadınlar yaşasın diye” konulu ağaç dikme etkinliği (2019) gerçekleşmiştir (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 264).

Ekofeminist aktivistler bu süreçte, çevrecileri, kadınları beraberliğe çağırmıştır. Kadın ve doğa üzerinden kurulan hiyerarşinin sonlandırılmasına, tahakkümün neden olduğu fırsat eşitsizliklerini sonlandırmaya çağırılmışlardır (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 269). Fakat bunu yaparken kullanılan kitle iletişim araçları hem geniş kitlelere ulaşmayı sağlamış hem de popüler kültür de kullanılan kadın imajı üzerinde de değişiklik yaratmıştır. Dikkat çekmek için kullanılan özellikle cinsel içerikli kadın bedeninin odakta oldu reklamlar, basılı yayınlar, bildiriler kadın bedeni üzerindeki tahakkümü kültür endüstrisine yüklemiştir.

Diğer taraftan da ortaya konan görüşler erkekler ile doğa arasında bir mesafenin oluşmasının önünü açmıştır. Mesafenin koyulması toplumun yarısını oluşturan erkekleri, özgür, eşitlikçi ve çevreci bir toplum kurma amacından dışlamaktadır (Özdemir & Aydemir, 2019, s. 271). Bu bakış açısıyla doğanın ve şartların iyileştirilmesi sadece kadınların rolü olmadığı düşünülmektedir. Eğer refah içinde bir yaşam sağlanacaksa kadın ve erkeğin eşit derece katılımıyla, sağlıklı bir iş bölümüyle gerçekleştirilecektir. Feminist erkeklerin varlığı da unutulmamalıdır. Önemli olan sürdürülebilir doğanın varlığı için herkesin elini taşın altına koyması gerektiği gerçeğidir.

5.SANATTA EKOFEMİNİZM ETKİLERİ

1960’lı yıllarda ötekileştirici her türlü tavra karşı bir sorgulama başlatan, dönemin muhalefet ortamından doğup beslenen feminist sanat, kadınların mücadelesinin dikkat çekmesi açısından önemli rol oynamıştır (Antmen, 2013, s. 239). Kadınların mücadelesi üzerinden gerçekleştirilen feminist sanat, ırkçılıktan cinsiyet ayrımcılığına kadar birçok konudan beslenmiştir. Kadın bedeninin kullanarak gerçekleştirdikleri doğa ile ilişkilendirilen, aidiyet, köken gibi konulardan da etkilenmişler, deneyimlerini sanat yoluyla aktarmışlardır.

‘İlk kuşak’ feminist sanatçılar olarak betimlenen sanatçılar, kadının doğurganlığına, ana tanrıça kültüne odaklanan, kadın bedeninin biyolojik özelliklerini imgeleştiren, vajinal imgelerden oluşan ikonografiye yönelen ve kadın temsillerine ilişkin çalışmalar yürüten sanatçılardır. Ardından gelen sanatçılar ise kadın bedeninden çok kadını çevreleyen kodların eleştirisine yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır (Antmen, 2013, s. 242).

Amerikalı Küba asıllı sanatçı Ana Mendieta’nın gerçekleştirdiği performanslar feminist boyut taşımaktadır. Taş, toprak, yaprak, kum, barut, ateş gibi malzemeler sanatına dâhil ederek doğaya kendi bedeninin izini bıraktığı performanslar gerçekleştirmiştir. Performanslarının içinde doğa ile kadın bedeninin doğurganlığını özdeşleştirmektedir. (Antmen, 2013, s. 255). Ana Mendieta’nın bir yandan ekofeminist bir boyutu olduğu düşünülebilir. Doğa ile iç içe geçen performansları kadın olarak yaşadığı sorunlara dikkat çekerken, doğa ile kadının içkinliğine de vurgu yapmaktadır.

Balkır'a göre, Mendieta bedenini dünyaya eklemleyerek yaptığı işlerde, mekân ve zaman içinde bir görünüp bir kaybolan çalışmalar üretmek istemektedir (Balkır, 2018, s. 254). Çalışmaları dünyayla kurduğu bağlantının bir ifadesi olarak düşünülebilir.

Görsel 2. Ana Mendieta, Imagen de Yagul, 1973, Erişim: 26.12.2020, <https://artblart.com/tag/ana-mendieta-tree-of-life/>

Mendieta'nın Silueta adını verdiği serideki ilk işi Imagen de Yogul çalışmasıdır. Oaxaca'da bir Pre-Colombian Dönemi mezarı içine çıplak bir şekilde yerleşir. Bedeni beyaz çiçeklerle kaplıdır. Bedenini toprağın içine yerleştirerek, doğadan bir takım malzemelerle vücudunu kaplayarak bedenini toprakla kaynaşmasını, kaybolmasını istemiştir. Beden böylelikle doğaya dönüşecek, doğum ve ölüm döngüsü dikkat çekecektir. Mendieta'nın içinde bulunduğu mezar gibi çukurda vücudundan çiçekler fişkirir. Çukur bir ana rahmini çağrıştırırken, doğum ve ölüme gönderme yapar (Balkır, 2018, s. 255). Bu performansı ile Mendieta sanki ekofeminizmin teorisini bedeniyle pratiğe dökmüş hissi uyandırmaktadır. Kadın bedeni en etkili ifade biçimlerinden biri haline gelmiştir. İnsan kültürünün doğa üzerindeki tahakkümünü vurgulamak için performatif çalışmalar gerçekleştiren Richard Long ise doğayı kadınlarla eşleştirmeden ekolojik olarak doğaya insanlığın varlığının izini bıraktığı çalışmalar yapmaktadır. Doğada gerçekleştirdiği yürüyüşlerle, bu yürüyüşler sırasında doğadan topladığı malzemelerle yaptığı enstalasyonlar doğanın döngüselliğine gönderme yapmaktadır (Antmen, 2013, s. 255).

Görsel 3. Richard Long, Kamp Alanı Taşları, Sierra Nevada İspanya, 1985, Erişim: 26.12.2020, <http://www.richardlong.org/Sculptures/2011sculptures/campsite.html>

Postmodernizmle beraber gündeme gelen, feminist hareketle birlikte kadın ev dışında da haklar kazanmaya başlamıştır. Özellikle bilim ve sanat alanında, akademik kurumlarda aktif rol oynamaya başlamışlardır. Küçük ölçekli olsa her zaman ekonominin bir parçası olan kadın, resim, müzik, heykel gibi birçok sanat dalında yer almışlardır (Karacan, 2016, s. 1084). Kadının sanat alanındaki varlığı en çok dikkat çekilmek istenen konulardan olmuştur. Kadın sanattaki yerini anlatmak için çabalarken cinsiyetine, ırkına, etnik kökenine, toplumun ona yüklediği imgelere de odaklanmış özerkliğini sağlamak için elinden geleni yapmıştır, yapmaya da devam etmektedir.

Linda Noklin'in "Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?" sorunsallaştırmayı başlatan bir soru olmuştur. Kadın hakları ve egemen kültür tarafından tanımlanan kimliği, erkek egemenliğindeki sanat tarihinin bakış açısını sorgulatmıştır. Sorunun sorulduğu alan toplum ve gelenek temelinde önemlidir. Sanat alanında görev alan her türlü kesime sorulan bir sorudur. Fakat tarihte kadın üretimlerinin olmayışını kadının zekâsına ve yeteneğine bağlayan zihniyetler de olacaktır (Karacan, 2016, s. 1090). Hâlbuki kadınlar doğa gibi üretkenliği en çok sömürülen kesimdir. Ekofeminizm sömürüyü doğayla özdeşleştirerek sanatta da yeni oluşumların önünü açmıştır. Doğa gibi ötekileştirilen her öge özellikle kadınlar sanatçıların konusu olmaya devam ederek, dijital çağın katkılarıyla da yayılma imkânı bulmuştur.

6.SONUÇ

Kadın ve doğa erkeğin ihtiyaçlarını tatmin etmek için bir araç konumunda görünmektedir. Dolayısıyla kadının kaderi bu noktada doğayla birleşir. Fakat burada dikkat çeken nokta ise bu yaklaşım çerçevesinde kadın iradesini yok saymak ya da kadın bilincine haksızlık etmek değildir, buradan yola çıkarak her türlü adaletsizliğe karşı durmaktır. Doğanın tahakküm altına alınması sadece erkek tarafından gerçekleşmemekte bu tahakküm kadın erkek ayrımı yapılmaksızın toplum geneli tarafından kaynaklanmaktadır. Özellikle kültür endüstrisinin kadınların kullanımında olan birçok nesne üzerinden kurduğu doğanın tahribiyle elde edilen ürünlerin olması kadınlarında doğa üzerindeki tahakkümü hakkında düşündürücüdür. Bu çerçeveden bakıldığında insanın insana ve doğaya karşı kurduğu tahakkümle mücadelede kadın erkek eşitliğinin olduğu ortaklaşa kurulan bir direnç gerekmektedir. Ekofeminizm bu bakış açısını koruyup kuvvetlendirdiği sürece ekofeminist mücadele başarılı olacaktır.

Kadınların doğanın yağmalanmasına karşı duyduğu rahatsızlıktan doğan direnç, sadece erkeğin doğa ve kadın üzerindeki egemenlik kurmak isteği konusunda değil, kadınların kadınlıklarını birbirleri üzerindeki tahakkümle belirlemesine de karşı durması gerektiği düşünülmektedir. Birlik beraberlik çerçevesinde çözüm getirilebilecek olan doğanın tahribatının önlenmesi sadece eril zihniyete karşı gerçekleşmez. Aynı zamanda sadece kadınlığına odaklanmış ve kendisini bir başka kadın üzerinden tanımlayan, birbirlerini rekabet unsuru olarak gören kadınlarında gerçek tehlikeyle yüzleşmesi gerekmektedir.

Toplumsal çerçevede gündeme gelen ekolojik problemlerin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre de değişiklik gösterebileceği unutulmamalıdır. Bir ülkede cinsiyet eşitsizliği üzerinden konuşulurken diğer bir ülkede açlık, temiz su ihtiyacı, barınma ve hastalık gibi birçok problemle iç içe yaşanıyor olabilir. Bu kapsamda yapılması gerekense yol gösterici bir ekolojik politikanın izlenmesidir.

İnsanlığın el birliği ile yarattığı bu kaosta kendimde dâhil her bir bireyin payı olduğu gerçeği su götürmez. Yediğimiz yemekten giydiğimiz kıyafete kadar yaptığımız her alışverişte bilincin dışında bir hareket, doğayı, doğada çalışan kadın ve erkeklerin hakkını, fabrikalarda çalışan işçinin hakkını, çocuklarımızı etkilemekte, verimsiz ve adaletsiz bir geleceği hızlandırmaktadır. İşte tam bu noktada ekofeminizm doğa ile kadın eşleştirmesinden yola çıkarak karşı durduğu adaletsiz söylem ve yapılara karşı bir ışık olmaktadır. Öncelikle en küçük yaşam alanımızdan yani evlerimizden başlayarak sorumluluk almak ve bu adaletsiz dağıtım üzerine düşünmek, yapabileceklerimize kafa yormak atılacak ilk adım olabileceği düşünülmektedir. Sanat, bilim, doğa, canlılara dair birçok bilgiyi üretirken ve canlıların varlığından beslenirken insan olarak üretime dâhil olmak ancak önyargılardan kurtulduğumuzda gerçekleşecek ötekileştirilen her grup özerkliğine kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2013). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Aslantürk, A. Y. (2018). Çevrenin Siyasallaşmasında Kadın ve Doğanın Dönüşümü: Ekofeminizm. *Social Science Development Journal*, 3(11), 312-324.
- Balkır, N. (2018). Bir Ana Mendieta Varmış, Bir Ana Mendieta Yokmuş. *Sanat Tarihi Dergisi*, 251-263.
- Berktaş, F. (2018). Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor. E. Değirmenci (Dü.) içinde, *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar* (s. 17-20). İstanbul: Heinrich Böll Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Bookchin, M. (1999). *Toplumu Yeniden Kurmak*. (K. Şahin, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler, J. (2020). *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetin, O. B. (2005). Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. *Sosyoekonomi*, 61-76.
- Çetin, O. B. (2018). Aile, Kadın ve Doğa. *Aile Sosyolojisi*. içinde Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını.
- Fraser, N. (2014). Tanınma Politikasını Yeniden Düşünmek. F. Mollaer (Dü.) içinde, *Kimlik Politikaları-Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (F. Mollaer, Çev., s. 259-274). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gledhill, C. (2017). Cins ve Toplumsal Cinsiyet: Pembe Dizi Örneği. S. Hall (Dü.) içinde, *Temsil-Kültürel Temsil ve Anlamlandırma Uygulamaları* (İ. Dünder, Çev., s. 441-506). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Karacan, N. (2016). Toplumsal Cinsiyet Kavramı, Yeniden İnşası Ve Sanata Yansımaları. *İdil Dergisi*, 5(24), 1079-1093.
- Özdemir, H., & Aydemir, D. (2019). Ekolojik Yaklaşımlı Feminizm/Ekofeminizm Üzerine Genel bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihi Süreci ve Türleri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*(2), 261-278.

- Shiva, V. (2019). *Tohumun Hikayesi*. (A. Caner, Çev.) İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
Tamgoç, G. (1996). Ekofeminizmin Amaçları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*(4), 77-84.
Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce*. (Z. Cirhinlioğlu, Çev.) İstanbul: Gündoğan Yayınları.
Topgül, S. (2012). Kadın ve Doğa İlişkisi:Ekofeminizm. *Sosyoloji Dergisi* , 71-83